

Van vuilnisbelt tot natuurmonument

Jac. P. Thijse en het Naardermeer

MARGA COESÈL

KNNV Uitgeverij
Heimans en Thijse Stichting
Natuurmonumenten

‘Over het algemeen is men in deze buurten met het plan ingenomen en zien velen reeds in de verre toekomst Holland’s groene landouwen door Amsterdam’s waardeloozen afval met enige waardevolle gronden vermeerderd.’

Algemeen Handelsblad 2 december 1904. Idem Gooi en Eemlander 3 december 1904.

‘Welk een vandalisme, dat vogelenparadijs met mest en vuilnis te vullen.’

S.L. Schouten. Een dreigend gevaar. Album der Natuur 1905. p 97–103.

Inhoud

6	Voorwoord	57	Een felicitatie
9	‘Een waardeloze plas’	59	‘Na den slag’
13	Het plan lekt uit	60	Een belangrijk besluit
15	Wie was die dappere verdediger van het Naardermeer?	63	Samenwerking gezocht
21	Drooglegging mislukt	67	Een gedenkwaardige dag
23	Als natuurgebied onbekend	71	Opnieuw bedreigd
29	Een hersenschimmig plan	73	Wie krijgt de leiding?
33	De voordracht van B en W	77	‘Doe ’t maar, heeren’
37	Geen schijn van kans	83	Natuurmonumenten slaat haar vleugels uit
41	Het gaat geld kosten	88	Noten
43	Kans op vervuiling	90	Literatuur
46	‘Sanitaire bezwaren – neen’	92	Verantwoording
49	Verzoekschriften	93	Beeldmateriaal
51	De beslissende raadsvergadering	94	Dankwoord
		95	Register

Voorwoord

Het Naardermeer is hét symbool van de Nederlandse natuurbescherming. Het gebied werd in 1906, slechts een jaar na de oprichting van Natuurmonumenten, aangekocht. Voor Natuurmonumenten is het Naardermeer niet alleen het eerste natuurgebied dat in eigendom werd verkregen, het is ook een van de paradepaardjes van de Vereniging. Het fraaie plassengebied met zijn rijke flora en fauna heeft altijd een grote aantrekkingskracht gehad op het publiek, zowel op biologen als op beginnende natuurliefhebbers. Internationaal speelt het Naardermeer een belangrijke rol. Het is een Natura 2000-gebied en onderscheiden met het Europees diploma voor Natuurbeheer.

Ook de Heimans en Thijsse Stichting heeft een bijzondere band met het Naardermeer. Jac. P. Thijsse, een van de naamgevers van de Stichting, was begin vorige eeuw de eerste die een oproep deed om het Naardermeer te behouden. Hij was mede-oprichter van Natuurmonumenten en zette zich als secretaris van de Vereniging zijn leven lang in om de belangstelling voor het Naardermeer levend te houden.

Het 110-jarig bestaan van het Naardermeer als natuurmonument vormde aanleiding voor deze gezamenlijke publicatie. In *Van vuilnisbelt tot natuurmonument* beschrijft Marga Coesèl op boeiende wijze hoe het plan om het Naardermeer te gaan gebruiken als vuilnisbelt op het nippertje werd voorkomen en hoe het gebied

kort daarna in handen kwam van Natuurmonumenten. Er is vaker geschreven over de ontstaansgeschiedenis van het Naardermeer als natuurmonument. Dit boekje bevat opvallende en interessante details die nieuw licht werpen op de zaak.

Uit het verhaal blijkt duidelijk dat natuurbescherming een kwestie is van samenwerking. Thijsse slaagde er in het Naardermeer te behouden als natuurgebied door aansluiting te zoeken met anderen, door het vinden van medestanders. Zonder hulp zou hij dit niet voor elkaar gekregen hebben. Daar was hij zelf diep van overtuigd.

Samenwerking is van groot belang voor Natuurmonumenten. Net als Thijsse kan de Vereniging haar doel – het wekken van belangstelling voor de natuur en beschermen en beheren van de natuur in Nederland – alleen bereiken door dit samen met anderen te doen. Zoals Thijsse zei: ‘Zal het goed gaan met de natuur- en landschapsbescherming, dan dient ons hele volk daarin mede te werken.’

Marc van den Tweel
Natuurmonumenten

Frank Berendse
Heimans en Thijsse Stichting

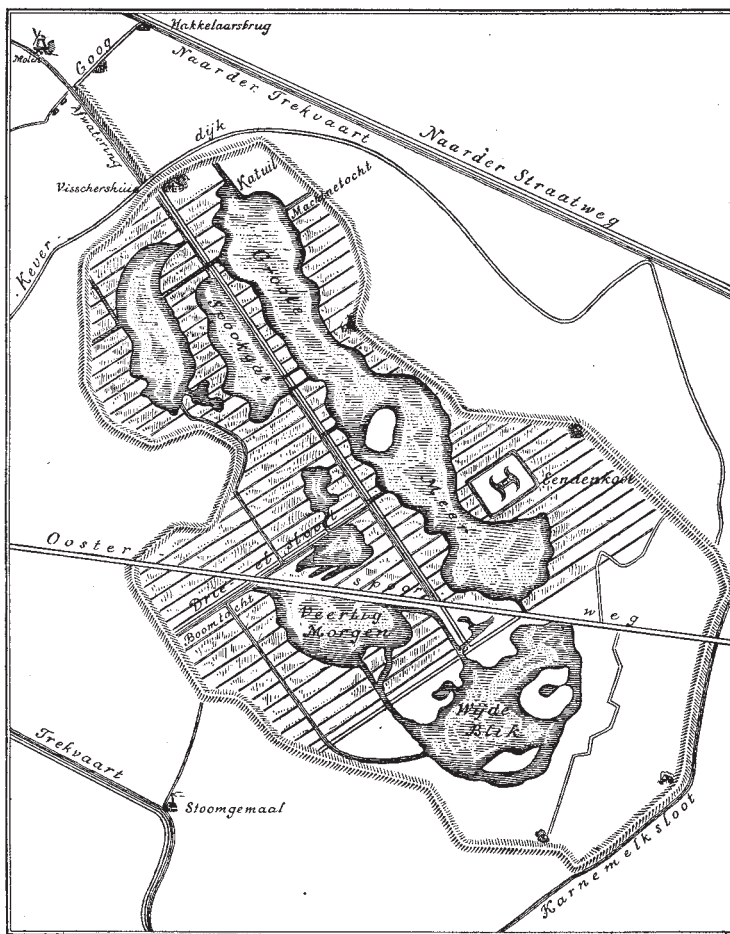
Het Naardermeer. Foto H.P. Gorter.

‘Een waardeloze plas’

Het Naardermeer gebruiken als vuilnisbelt? Onvoorstelbaar! Toch had het zomaar kunnen gebeuren. Als het college van B en W van Amsterdam begin vorige eeuw haar zin had gekregen, was het Naardermeer volgestort met afval. De gemeente Amsterdam had in die tijd namelijk grote problemen met de vuilverwerking.

Sinds 1877 werd het huis-en straatvuil, vermengd met fecaliën, gestort op de centrale belt aan de Kostverlorenvaart. De plek lag aanvankelijk op voldoende afstand van de bebouwing en veroorzaakte weinig overlast. Maar toen de stad zich in snel tempo uitbreidde, verrezen er nieuwe woonwijken direct onder de rook van de vuilnisbelt. Het opgehoopte afval veroorzaakte, vooral zomers, een ondraaglijke stank. De stortplaats raakte bovendien overvol. Er moest een oplossing komen en liefst zo snel mogelijk.

In 1904 viel het oog van de directeur van de Stadsreinigingsdienst op het nabijgelegen Naardermeer. Het plassengebied was vanuit de hoofdstad goed bereikbaar. Er liep een trein, de spoorlijn Amsterdam – Amersfoort, dwars door het meer en vanaf de route van de Gooische Stoomtram kon zo nodig een zijlijntje worden aangelegd. Met de ingebruikname van het Naardermeer zou de gemeente minstens zestig jaar vooruit kunnen. Bovendien, zo was het idee, na afloop zou men beschikken over vruchtbare landbouwgrond. Het college van B en W schaarde zich enthousiast achter het plan. Het voorstel moest nog door de gemeenteraad worden goed-

Kaart van het Naardermeer. Verkade-album *Het Naardermeer*, 1912.

gekeurd, maar er werden vast gesprekken gevoerd met de eigenaar van het Naardermeer, de familie Rutgers van Rozenburg. Ook werd contact opgenomen met de potentiële vervoerders, de Hollandse IJzeren Spoorwegmaatschappij en de Gooische Stoomtram-maatschappij. Dat er met dit project een natuurgebied verloren zou gaan, kwam niet in de hoofden van de bestuurders op. Het ging immers om een onvruchtbaar en dus ‘waardeloos’ plassengebied.

Centrale vuilnisbelt, Kostverlorenvaart Amsterdam. Omstreeks 1885–1900.

Het Naardermeer.

Met enige ingenomenheid werd in het Ochtendblad van 15 November bericht dat de beruchte Belt uit het Westen van de hoofdstad, verdwijnen zal. Dat is inderdaad een heuglijk feit en het is te hopen, dat op het vrijkomend terrein een flink park wordt aangelegd, dat zich mettertijd kan uitbreiden tot aan den Haarlemmer straatweg. Een gordel van groen naar den kant van de meest heerschende winden, dat is te juist wat wij noodig hebben.

Maar dat het voornemen bestaat voortaan de Amsterdamsche vuilnis neer te plempen in het Naardermeer, dat heeft zeker honderden in den lande met droefheid en ergernis vervuld en ik hoop van harte dat er middelen mogen worden gevonden om te bewerkken, dat dit voornemen nimmer wordt uitgevoerd.

Dat Naardermeer is maar niet een verzameling van gewone plassen; het is een type-landschap van de allerhoogste betekenis en voor ieder natuurliefhebber, voor ieder beschaafd mensch, die eerbied heeft voor het leven, een schatkamer zonder wederga. In geheel West-Europa is geen plekje te vinden, waar zooveel merkwaardigheden op botanisch en zoölogisch gebied bijeen zijn als hier.

Allerlei zang-, water- en moerasvogels broeden er in zeldzamen overvloed; daaronder de zeldzaamste soorten zoals de nachtegaal, rietzanger en het baardmeesje of zelfs soorten die, behalve op nog een enkel bevoorrecht

plekje in ons land, nergens elders in West-Europa voorkomen n.l. de lepelaars en de purperreigers.

Mijn vrienden en ik hadden dan ook geheel andere plannen met deze plassen. Wij vonden het ongewenscht dat zulk een onschatbaar juweel blootgesteld was aan de wisselvalligheden van persoonlijk bezit en droomden ervan het in handen te brengen van de Ornithologische Vereeniging of van eenig andere wetenschappelijke corporatie, de natuur er zooveel mogelijk ongerept te laten en op bescheiden wijze geleerden en belangstellenden de gelegenheid te verschaffen dit waarlijk eenige studie materiaal op behoorlijke wijze te verwerken. Het zou een openlucht-museum en laboratorium geworden zijn, dat de geheele wereld ons benijden zou.

En mag nu Amsterdam zijn vuilnis daarover uitstrooien? Hoe zoudt ge het vinden, als het Paleis op den Dam een lompenpakhuis werd? En werkelijk, het Naardermeer is ons een tempel en het aantal dergenen, die dat met mij eens zijn, wordt dagelijks grooter.

Het kan dan ook niet anders of wij moeten dit kwaad trachten te keeren. Het is kwaad strijden tegen vijf ton. Maar zoo geen goedge millionair ons uit den brand helpt of de regering onverschillig blijft dan hoop ik toch een beroep te doen op intelligente en gevoelige landgenooten om deze schennis der natuur te verhoeden.

Nu zal Droogstoppel zeggen: „Moet Amsterdam dan in den stank blijven ter wille van de lepelaars?” Wel neen, waarde heer. Het uitmuntend denkbeeld van landaanwinning door baggerstorting is door onze gemeente reeds sedert lang verwezenlijkt aan de Zuiderzee en in het Nieuwe Diep.

Wat belet haar nu, om die langzame demping van de Zuiderzee voort te zetten? Daartegen bestaat, van onze zijde althans, niet het minst bezwaar; want wij hebben in dien baggerdriehoek bij Schellingwoude al veel genoten. Die terreinen liggen beoosten de stad, dus leveren geenerlei hinder, terwijl de verpeesting van het Naardermeer juist ongewenscht voor Bussum zou wezen. Ook zou zoo'n concessie voor Zuiderzee-demping (een heel klein stukje maar) nooit van zijn leven een half miljoen kosten.

Er zal wel een uitweg te vinden zijn, ofschoon ik nog niet recht weet hoe. Ik houd niet van dikke woorden, en toen Van Eeden de groote steden de pestbuilen der beschaving noemde, heb ik geglimlacht. Maar als Amsterdam zijn vuilnis uitstort over het Naardermeer....

JAC. P. TH.

Het eerste protest van Jac. P. Thijsse tegen het plan om het Naardermeer te bestemmen tot vuilnisbelt. *Algemeen Handelsblad* 16 november 1904.

Het plan lekt uit

Op dinsdagochtend 15 november 1904 verscheen in het *Algemeen Handelsblad* een kort stukje onder de kop Onze Reinigingsdienst. Toevallig had een redacteur de zondag ervoor opgevangen dat er plannen bestonden het Naardermeer te kopen om het te gebruiken als vuilstortplaats.

Het was maar een klein berichtje en het zou misschien nauwelijks aandacht hebben getrokken als er niet direct een verontwaardigde reactie was gekomen van Jac. P. Thijsse. De jonge onderwijzer en natuurkenner verzorgde al sinds juni 1901 wekelijks een feuilleton, of zoals wij nu zeggen een column, in het *Handelsblad*. Het waren tot dan toe steeds opgewekte stukjes over zijn waarnemingen in de natuur, maar op 16 november 1904 trok hij fel van leer. Het voorstel de stadsbelt op te heffen juichte hij toe, maar het idee om het Naardermeer dicht te plempen met afval vervulde hem ‘met droefheid en ergernis.’ Hij verzuchtte: ‘Hoe zoudt ge het vinden als het Paleis op den Dam een lompenpakhuis werd?’ Het Naardermeer was immers, zo hield hij de lezers voor, geen gewoon plassengebied maar een landschap ‘van de allerhoogste betekenis’ en ‘een schatkamer zonder weerga’. In heel West-Europa was geen plekje te vinden, ‘waar zooveel merkwaardigheden op botanisch en zoölogisch gebied’ bijeen waren. Thijsse begreep ondertussen best waar de schoen wrong: ‘Moet Amsterdam dan in den stank blijven ter wille van de lepelaars?’ Hij stelde daarom voor de

A. DONKER.

Telefoon No. 1151.

AMSTERDAM, 17 November 1904.

Postage Rijdsplaat 75.

Dear Heer J. P. Thijssé
Rijperweg
Bloemendaal.

Geachte Heer,
Uw hartelijke instemming
zaren mij uw stukje over het Naarden-
meer in het 3de Blad van gisteren-
avond 't H. Algemeen Handelsblad en
wij hopen met u, dat er middelen
gevoord worden om te be-
werken, dat het onzalige voornemen
om dit merkwaardige stukje natuur
in een "Levensmeestraat" te her-
schoppen, nimmer wordt uitgevoerd.
Het zou een schande zijn voor Am-
sterdam om niet te zeggen voor
heel het natuurliefvullende Nederland,
want ieder, die het Naardomeer kent
door niet uit eigen aanschouwing, dan
uit hetgeen u daaronder van tijd tot
tijd schreeft en uit de belangrijck-
kende photo's van den Heer
Huizer.

Direct nadat het protest van Thijssé in het *Handelsblad* had gestaan, ontving hij een brief van de Amsterdammer A. Donker die hem een hart onder de riem stak.

bagger elders te storten, op andere terreinen in de omgeving van de stad waar het minder kwaad kon.

Het was in die tijd bepaald niet gewoon dat een eenvoudige burger kritiek had op plannen van de overheid. Het stuk van Thijsse trok daarom aandacht en werd meteen door andere kranten overgenomen. En daarmee kwam de discussie voorzichtig op gang. In het *Nieuwsblad van het Noorden* van 22 november 1904 toonde ene Felix, in zijn rubriek Brieven uit de Hoofdstad, enig begrip voor het standpunt van ‘de dappere verdediger van het Naardermeer’. Hij gaf Thijsse echter weinig kans: ‘Het was een warm pleidooi, dat hij ten beste gaf maar of het zal helpen? De eischen van het moderne leven rekenen dikwijls zoo weinig met de poëzie der natuur.’

15

Wie was die dappere verdediger van het Naardermeer?

Jac. P. Thijsse, die bij de burgerlijke stand werd ingeschreven onder de namen Jacobus Pieter Thijsse en in zijn jeugd Ko werd genoemd, was van eenvoudige komaf. Hij werd in 1865 in Maastricht geboren als derde zoon van Jacobus Thijsse, sergeant-schrijver in het leger, en de huisvrouw Catharina Priester. De belangstelling voor de natuur zat er bij de jonge Thijsse al vroeg in en deze werd aangewakkerd door zijn vader die graag met zijn kinderen lange wandelingen maakte door de natuur. Ko trok er ook vaak in z'n

Jac. P. Thijse als achttienjarige.

16

Jac. P. Thijse als hoofd van de Openbare Lagere School nr 32, aan de Passeerdersgracht in Amsterdam, omstreeks 1894.

eentje op uit en vond het als kind al ‘vrij wel onbegrijpelijk, dat niet iedereen zooveel van planten en dieren en buiten rondzwerven hield’ als hijzelf.¹

Vanwege het werk van vader Thijsse verhuisde het gezin regelmatig. Na een aantal jaren in Grave en Woerden te hebben gewoond, vestigde de familie Thijsse zich in 1877 in Amsterdam. Twee jaar later werd Ko, de knappe kop van de familie, toegelaten tot de gemeentelijke kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen. Hij viel er onmiddellijk op door zijn kennis van de natuur. Zijn leraar plant- en dierkunde, Coenraad Kerbert, de latere directeur van Artis, nam hem mee op excursie en stimuleerde hem serieus werk te maken van de natuurstudie. Zij werden vrienden voor het leven.

Na het behalen van zijn onderwijsakte begon Thijsse zijn carrière als gewoon onderwijzer in Amsterdam. In 1890 verhuisde hij naar Texel waar hij een baan had gevonden als hoofd van een school. Hij genoot volop van het leven op het toen nog vrijwel onbekende eiland en maakte er uitgebreid studie van de flora en fauna, vooral van de vogels. In deze periode trouwde hij met Helena Bosch, een meisje dat hij nog kende van de kweekschool. Omdat de jonge mevrouw Thijsse niet kon wennen op het stille eiland, keerde het echtpaar in de zomer van 1892 terug naar Amsterdam.

Het jaar daarop maakte Thijsse kennis met Eli Heimans, een collega-onderwijzer met een even grote belangstelling voor de natuur als hijzelf. Zij besloten om samen natuurboeken te gaan

Eli Heimans en Jac. P. Thijsse, bij het begin van hun samenwerking.
Collage.

18

De eerste boekjes van Eli Heimans en Jac. P. Thijsse.
Van vlinders, bloemen en vogels (1894) en *In sloot en plas* (1895).

L.W.R. Wenckebach. De Kil bij Waal en Burg. Plaatje uit het Verkade-album *Texel* (1927).
Jac. P. Thijssse bleef zijn leven lang verknocht aan het eiland.

schrijven. Geen dorre publicaties met saaie feiten, maar levendige verhalen over hun eigen waarnemingen. Al in 1894 verscheen het eerste deeltje van de reeks *Van vlinders, bloemen en vogels*. Met deze vrolijk geïllustreerde boekjes, en hun al even aantrekkelijke tijdschrift *De Levende Natuur*, trokken zij de aandacht. Hun enthousiaste verhalen stimuleerden oud en jong om er op uit te trekken, om ook zelf aan ‘natuursport’ te doen.

Mede door het optreden van Heimans en Thijssse vond er eind negentiende eeuw in Nederland een opbloei plaats van de belangstelling voor natuurstudie. Deze opbloei, die wel wordt aangeduid als het biologisch reveil, hing samen met grote maatschappelijke

Pagina uit het *Handtekeningboek aangeboden aan Jac. P. Thijssse*, op 4 juli 1930, bij zijn afscheid als leraar van het Kennemer Lyceum.

veranderingen uit die tijd: de industriële revolutie en de daarmee samenhangende verstedelijking. Terwijl de afstand tot de natuur toenam, groeide het verlangen naar buiten. Binnen de zich uitbreidende kring van natuurliefhebbers ontstond al snel behoefte om zich te verenigen. Dit leidde rond 1900 onder andere tot de oprichting van de Nederlandse Ornithologische Vereniging en de Nederlandse Natuurhistorische Vereniging. In beide organisaties speelde Thijssse een belangrijke rol.

Eind 1901 kreeg hij een aanstelling tot leraar aan de Amsterdamse kweekschool. Dat gaf hem financieel de mogelijkheid om de stad te ontvluchten.

In 1902 verhuisde hij met zijn vrouw en hun twee zonen naar Bloemendaal, waar hij tot zijn dood, in januari 1945, zou blijven wonen. Tijdens zijn leven groeide Thijssse uit tot een bekende Nederlander, een figuur van nationale betekenis. Dit kwam vooral door de plaatjesalbums die hij vanaf 1906 schreef voor de firma Verkade, maar zeker ook door zijn actie voor het behoud van het Naardermeer.

Register

- A. Burdet (1860–1940) 26, 32, 33, 82
O.C.A. Burdet-van der Vliet (1858–1941) 33, 82
Ch. Candler 29
S. Dijkhuizen (1913) 92
A. Donker 14
C. Easton (1864–1929) 42, 43
F.W. van Eeden (1860–1932) 28, 29
J.F. de l’Espinasse (1855–1906) 35, 41, 45, 47, 48, 55
Felix 15, 53
H.P. Gorter (1914–2001) 8, 92
K. Hana (1910–1975) 92
E. Heimans (1861–1914) 17, 18, 19, 29, 47, 48
H.W. Heinsius (1863–1939) 51, 60, 61, 69, 77
Prins Hendrik (1876–1934) 85
H. Heukels (1854–1936) 49, 67, 69, 77
J. Hoetmer (1841–1925) 27, 28, 79, 80, 81, 85
C. Kerbert (1849–1927) 17, 38, 39, 65, 66
J. Landvaart/d (1828–1911) 27
W.F. van Leeuwen (1860–1930) 35, 53
J.J.F.F. Müller 73
J. van Oort (1867–1938) 36, 84
J. Th. Oudemans (1862–19134) 73, 75, 77, 79, 82, 85
M.A. van der Perk (1866–1930) 44, 46, 47
J. Polak 53
J. Ritzema Bos (1850–1928) 69, 75, 76, 77
J.W.H. Rutgers van Rozenburg (1830–1902) 11, 21, 22, 23, 27
L. Rutgers van Rozenburg (1826–1908) 59, 71, 77, 78
R.H. Saltet (1853–1927) 46
H.J.J.L. Siegmund 73
R. Ch.E.G.J. baron Snouckaert van Schauburg (1857–1936) 38, 39
P.L. Steenhuizen (1870–1940) 25, 27
P. Sutorius (1837–1918) 53
R.A.J.M. Tepe (1864–1952) 25, 27, 62
Jac. P. Thijsse (1865–1945) passim
J. Thijsse (1832–1921) 15, 17
H.C.P. Thijsse-Bosch (1867–1938) 17, 20
C. J. Thijsse-Priester (1836–1918) 15
P.G. van Tienhoven (1875–1953) 56, 57, 59, 75, 77, 79, 82, 83
H.D. Thoreau (1817–1862) 31
J. van Veen 51
L.W.R. Wenckebach (1860–1937) 19, 24, 34, 36, 40, 58, 74
B.W. Wierink (1856–1930) 30

Dit boekje is deel 2 van de Heimans en Thijsse Reeks over belangrijke personen en gebeurtenissen uit de geschiedenis van de Nederlandse natuurbescherming.

Deel 1: *Eli Heimans – Uit de schaduw van Jac. P. Thijsse*, Marga Coesèl

Deel 2: *Van vuilnisbelt tot natuurmonument – Jac. P. Thijsse en het Naardermeer*, Marga Coesèl

Deel 3: *Jac. P. Thijsse – Natuurbeschermers en schrijver*, Dik van der Meulen

Deel 4: *Frederik Willem van Eeden – Pionier van de natuurbescherming*, Marga Coesèl

Heimans en Thijsse Stichting
Postbus 20123, 1000 HC Amsterdam
www.heimansenthijssestichting.nl

Natuurmonumenten
Postbus 9955, 1243 ZS 's-Graveland
www.natuurmonumenten.nl

Vormgeving: Sander Pinkse Boekproductie, Amsterdam

Omslag: detail omslag Verkade-album *Lente* door Jan van Oort

© 2018, KNNV Uitgeverij, Zeist, Heimans en Thijsse Stichting, Amsterdam

1e druk 2016

2e druk 2018

ISBN 978 90 5011 693 0

NUR 681

knnvuitgeverij.nl

Natuur ontdekken en beleven

KNNV Uitgeverij is gespecialiseerd in unieke publicaties over natuur en landschap. Daarmee geeft de uitgeverij waardevolle kennis door van wetenschappers en amateurs aan een breed publiek. Zo draagt KNNV Uitgeverij bij aan de bescherming van de Nederlandse natuur en aan het plezier dat mensen eraan beleven.

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, microfilm, fotokopie of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form by print, photocopy, microfilm or any other means without the written permission from the publisher.